

ՀԱՅԿԱԿԱՆ ՎԱՆՔԵՐ

ԱՌԱՔԵԼՈՑ ԿԱՍ ՂԱԶԱՐՈՒ ՎԱՆՔ

ՊԱՏՄԱԿԱՆ.— Ըստ աւանդութեան Առաքելոց Վանքը հիմնած է Ս. Գրիգոր Լուսաորբի, Տիրինկատար կոչուած Անահատկան մեհեանին տեղ, անդ զետեղելով Պետրոս, Պօղոս եւ Անդրէաս Առաքելներու մատուցները։ Ալիշան, Հայապատում, էջ 98:

Ս. Գրիգոր Լուսաորբի կողմէ Առաքելոց Վանքին վանահայր կը կարգուի Զենոր Գլակի եղբայրը Ղազար, որուն անունով Վանքը կը կոչուի Ղազարու Վանք:

«Աստ կը հանգչին որոշ Հանգստարաններու մէջ յիշատակարաններով եւ մահարժաններով մեր Էրանելի Թարգմանիչ վարդապետներէն շատեր, Մովսէս Որբնացի, Դաւիթ Անյաղթ, Մամբրէ Վերձանող, եւ այլն»։ Եղիշէ Նպս. Զիլինկերեան, Երաւատակներ, 1925, էջ 54: Այս պատճառաւ երբեմն այս վանքը կը կոչուէր նաեւ Թարգմանչաց Վանք անունով:

Տարօնի իշխան Չորտուանէլ Մամիկոնեան, 1104 թուին, իր ծննդավայր Բերդակ գիւղը կը նուիրէ Առաքելոց Վանքին, յատուկ պարգեւագիր յիշատակարանով։ Հայապատում, էջ 396: Յովսէփեան, Երաւատակարանք Զեռազրաց, Անթիլիաս, էջ 287:

Առաքելոց Վանքի Առաջնորդներէն ծառայող են հետեւեալները.

1. Պօղոս Վրդ. Տարօնցի, 1104-1123, կոչուած «մեծ հոեւոր Հայոց»։ Ունի դաւանաբանական եւ ծիսագիտական գրութեքներ։ Կը վախճանի 1123ին եւ կը թաղուի անդ:

2. Արքաիւմ Վանահայր, 1204, ջանադիր կ'ըլլայ նշանաւոր Տօնականին վերադնման, մասնակցութեամբ բազմաթիւ միաբաններու եւ բարեպաշտներու։ Հայապատում, էջ 450: Երչտ. Զեռազրաց, էջ 719: 3. Բարսեղ Վանահայր, պաշտօն վարած

է 1204էն ետք։ Երչտ. Զեռազրաց, էջ 715-721:

4. Ներսէս Վրդ. Տարօնցի, 1271-1279 — Գ. Արք. Յովսէփեան, Պաղարկեանք, Բ. էջ 194-195:

5. Արքաիւմ Եպիսկոպոս, 1301-1309, կը մասնակցի Սիսի 1306 թուի ժողովին: Վերադարձին Տարօն կը տանի Թորոս փլիսոփայի օրինակած եւ Ղազարու Վանքին նուիրած Աւետարանը, զոր հետագայ դրելներ կը գործածեն իբրեւ ընտիր դադարփար օրինակ։ Յուցակ Զեռազրաց Մշոյ, Երուսաղէմ, 1967, էջ 14, 16:

6. Թաղէս Եպիսկոպոս, 1314 — + 1316 — Լ. Ս. Պալիկեան, Երաւատակարանք ԺԴ. Դարի, Երեւան, էջ 105: Յուցակ Զեռ. Մշոյ, էջ 19-22:

7. Աստուածատուր Եպիսկոպոս, + 1324 — Յուցակ Զեռ. Մշոյ, էջ 103:

8. Յովհաննէս Եպիսկոպոս, 1339 — Ե. Լալայեան, Յուցակ Զեռ. Վասպուրականի, էջ 201: Պալիկեան, Երչտ. ԺԴ. Դարի, էջ 321:

Այլազգիները կ'աւերեն Վանքը 1371 թուին, եւ կրօնաւորները կը ցրուին ուրիշ գաւառներ։ Հայապատում, էջ 548:

9. Մանուէլ Եպիսկոպոս, 1422: Երչտ. Երաւանի Առաքել Վրդ. Բաղիշեցի կը գրէ անդ Ներքողական ծառեր — Պալիկեան, Երչտ. ԺԵ. Դարի, Ա. Մասն, էջ 293. Գ. Մասն, էջ 357: Յուցակ Զեռ. Ս. Յակոբեանց, Ա. Հատոր, 1966, էջ 129: Յուցակ Զեռ. Մշոյ, էջ 24-25:

10. Պօղոս Եպիսկոպոս, 1439-1453: Մուշի ամիրան կը կողոպտէ Վանքը 1439 թուին: Իսկ 1453 թուին իրեն առաջնորդակից ունի տէր Կաթողիկոս — Հայապատում, էջ 549: Երչտ. ԺԵ. Դարի, Բ. Մասն, էջ 33: Յուցակ Զեռ. Մշոյ, էջ 115:

11. Կարապետ Եպիսկոպոս, 1464- Յուլյան 2 հուլիսի. Մշոյ, էջ 41, 122:

Թափրիկի խանին զօրքերը շատ աւերենք կը դործեն Տարօնի գաւառին մէջ, եւ Ղազարու Վանքին լուսարարը կրակի վրայ խորովելով կը նահատակեն, 1468ին- Յիշատ. Ժե. Դարեի, Բ. Մասն, էջ 271:

12. Եղիա արքեպիսկոպոս, 1496:—Այս թուականին իբրեւ առաջնորդներ իրեն հետ միասին կը յիշուին Թորոս արհեստակոպոս եւ Ղազար Վարդապետ- Յիշատ. Ժե. Դարեի, Գ. Մասն, էջ 231: Յուլյան 2 հուլիսի. Մշոյ, էջ 25:

13. Ներսէս արքեպիսկոպոս, 1505: Այդ թուականին միասին կը յիշուին իբրեւ առաջնորդ- Թումայ Եպիսկոպոս, եւ իբրեւ բարունի, «մեծ հոգևոր» Ղազար Վարդապետ- Յուլյան 2 հուլիսի. Մշոյ, էջ 48:

Իսկ ուրիշ յիշատակարանի մը մէջ, նոյն Ղազար զրիչը վերոյիշեալ երեք առաջնորդները կը թուէ տարբեր կարգով, այսպէս. «Առաջնորդութեան սուրբ ուխտիս, մեծ հոգևորի եւ բարունապետի, տէր Ղազար վարդապետի . . . եւ արհեստակոպոսաց տէր Թումային, և տէր Ներսէսին»- Նոյն, էջ 52:

14. Թադէոս արքեպիսկոպոս. 1540-1547: Առաքելոյ Տաճարի մեծ գմբէթը կը նորոգէ 1540 թուին- Գ. Սրուանձտեանց, Թորոս Աղբար, Բ. էջ 422:

Վախճանած է 1547ին, մօտաւորապէս- Յուլյան 2 հուլիսի. Մշոյ, էջ 51:

15. Կարապետ արքեպիսկոպոս, 1547: Այդ թուին իբրեւ առաջնորդներ միասին կը յիշուին Սարգիս, Հայրապետ, եւ Առաքել արքեպիսկոպոսներ կամ եպիսկոպոսներ- Յուլյան 2 հուլիսի. Մշոյ, էջ 51:

16. Տէր Գրիգոր Վարդապետ, 1588-1590, որուն հետ իբրեւ առաջնորդ կը յիշուին նաեւ տէր Դաւիթ Եպիսկոպոս- Յուլյան 2 հուլիսի. Մշոյ, էջ 55, 58:

17. Բարսեղ Եպ. Մարմանդցի, Գաւառցի, Արծրաւցի, 1604- 1637, որդի Ապուհարի եւ Ելչիկի, աշակերտ եւ հոգեւոր որդի Ուսահայեցի Սրապիոն կաթողիկոսի. Վանքին մէջ նորոգութիւններ կատարած է 1607ին- Հանդ. Ամս. 1956, էջ 4174:

Յուլյան 2 հուլիսի. Մշոյ, էջ 60-62, 161:

18. Յովհաննէս Եպիսկոպոս, 1637-1673: Վանքին քաղաքաւած դիրքերը նորոգել կուտայ- Հանդ. Ամս. 1956, էջ 419, 422: Հայապատում, էջ 550: Յուլյան 2 հուլիսի, էջ 18, 68, 70, 71, 176:— Իրեն հետ միասին իբրեւ առաջնորդ կը յիշուին նաեւ Դաւիթ Վարդապետ 1671ին եւ 1673ին- Հ. Հ. Ոսկեան, Վասպուրականի Վանքերը, Գ. էջ 1007:

19. Գասպար Վարդապետ, 1755- թ. Աղբար, Բ. էջ 488:

20. Յովհաննէս Վրդ. Աստալեան, Աւրանցի, 1794-1839?: Կը նորոգէ Վանքը եւ դիպուած պարտքերը կը վճարէ: Իրեն կը պործակցին հինգ միաբաններ, Սալատուր Վրդ. Վանքցի, Գրիգոր Վրդ. Պոլսեցի, Յարութիւն Վրդ. Արնցի, Ղազար Վրդ. Մոզուսցի, եւ Կիրակոս Վրդ. Դեբեդեանցի- թ. Աղբար, Բ. էջ 486-488:

21. Յովհաննէս Վրդ. Տէր Սիմէոնեան, 1834- Յուլիսի. Ս. Բ. Թ. 2734:

22. Յովհաննէս Ծ. Վրդ. Մուրատեան, 1874-1899- Գ. Վ. Սրուանձտեանց, Հնոց եւ Նորոց, էջ 28-29: Եղիշէ Եպ. Զիլինկիրեան, Յիշատակներ, էջ 54:

Յովհաննէս Վարդապետի կողմէ երբեմնի անտեսուած ձեռագիրներուն վերաբերմամբ ցոյց տրուած հոգածութիւնը կը յիշատակէ Գ. Վրդ. Սրուանձտեանց. «Իբր նախ քան զքսան ամ ունէր Առաքելոյ Վանքին ոչ սակաւ ձեռագիրս զետեղեալ յարկեղըս եւ եղեալ է խորանին որ առնթիւր Աւագ Տաճարին յալմէ կուտէ. բայց այնքան անայցելու թողեալ էին զայնոսիկ, եւ անհոգ ըզտանեաց նորին, մինչեւ յամս քանիս ի ձիւնոյ եւ յանձրեաց ծածկեալ ձեռուն, եւ ձիւնք եւ շաղախ թափեալ է վերայ եւ ի մէջ արիեղցն, ապականեալ էր եւ փչացուեալ զբազումսն: Զարդիս նոր վառահայրն Արթ. Յովհաննէս Վարդապետ Մուրատեանը, ինձմ ունի վառն մնացելոց, եւ հողայն զվնոթիւն սուրբ տանն եւ տաճարին»- Հնոց եւ Նորոց, Կ. Պոլս, 1874, էջ 28-29:

Վանքը աւերակ կը դառնայ 1916ին: Թշնամիներու կողմէ կը քանդուին զանա-

կատան» դաւիթի, և տաճարին դմբէթնե-
րը, կը խորտակուին թարգմանիչ վարդապետներու խաչարձանները, կ'աւերուին միաբաններու եւ ուխտաւորներու սենեակները։ Արարատ, 1916, էջ 581:

ՄՇԱԿՈՒԹԱՅԻՆ։ Առաքելոց Վանքի մշակութային գործունէութեան մասին քիչ են տեղեկութիւններ։ Անդ օրինակուած զբաղիւններէն փոքր մաս մը միայն հասած է մեղր։ Այսպէս։

Ա. Վարդան Քախաճայ կարնցի, Գրիչ եւ Մաղկոյ, 1204-5ին կ'օրինակէ մեծ Տօնական մը, միջին երկաթազրով, եւ գեղեցկօրէն կը ծաղկէ, Բաբերդցի Աստուածատուրի պատուէրով։ Հ. Բ. Սարգիսեան, Յուլյակ Ձեռ. Վենետիկի, Բ. էջ 471-477: Հայապատում, էջ 448: Յիշտ. Ձեռագրաց, էջ 699-726:

Բ. Բարսեղ Գրիչ, 1275ին օրինակած է մասամբ, Մեկնութիւն Հնգամատենի՝ Փիլոնի, Տարօնցի Ներսէս Վարդապետի համար։ Յովսէփեան, Պաղարկանք, Բ. էջ 194-195:

Գ. Առաքել Քախաճայ, Գրիչ, 1312-6։ Ղազարու Վանքին մէջ կ'օրինակէ։

1. Աւետարան, 1312ին, Ներսէս քահանայի համար։ Ձեռ. Ս. Թ. 1949: A. Tchobanian, La Roseaie d'Arménie, Tome II. 315:

2. Աւետարան, 1314ին, Թումայ քահանայի խնդրանքով։ Պալիկեան, Յիշտ. ԺԴ. Դարի, էջ 105:

3. Ժաշոց, 1314ին, որ ժամանակ մը վերջ գերի կը տարուի, եւ գրչի եղբորդիին՝ Պօղոս կրօնաւորի ջանքերով վերստին կը գնուի եւ կը բերուի Ղազարու Վանքը 1367 թուին։ Յուլյակ Ձեռ. Մշոյ, էջ 19-20:

4. Աւետարան, 1315ին։ Նոյն, էջ 20-21:

5. Աւետարան, 1316ին, պատուէրովը Քաղէտոս կրօնաւորի, որ զինքը կ'անուանէ «արագադիր գրիչ եւ լաւ արուեստաւոր»։ Նոյն, էջ 21-22:

Դ. Յովհաննէս Գրիչ եւ Նկարիչ, 1312-1324:

1. 1312ին ծաղկած է Առաքել երէցի օրինակած Աւետարանը։ Ձեռ. Ս. Թ. 1949:

2. 1316ին ծաղկած է Առաքել Գրչի օրինակած Աւետարանը։ Յուլյակ Ձեռ. Մշոյ, էջ 22:

3. Աւետարան, գրած է 1324ին, Պալիկ երէցի խնդրանքով։ Նոյն, էջ 103:

Ե. Ստեփանոս կրօնաւոր, Գրիչ, օրինակած է Աւետարան մը, 1339ին։ Յիշատակարանին մէջ կան սա ուշագրաւ տողեր։ «Արդ ... յիշեսցիք զգրագ առա ... որ գայս մագաղաթս ի շահ ածի։ Զի յառաջմ Աւետարան էր եւ անկեալ էր ի ձեռն այլագրեաց, եւ քուղթ քուղթ էր արած. եւ լուսնի զինքն ու շատ աշխատեցայ, այնքո քանար որ զգիրն դժար կու տանէր...»։ Պալիկեան, Յիշտ. ԺԴ. Դարի, էջ 321:

Զ. Յովհաննէս Նկարիչ, 1419ին ծաղկած է կազմած է Մեկնութեանց Ժողովածու մը, օրինակուած 1418ին, եղիազարու Վանքին մէջ, երէց գրչին եւ Բարսեղի, Ղազարի, եւ Կարապետ Եպիսկոպոսի ձեռքով, Բարսեղ Վարդապետի համար։ Ձեռ. Երեւանի Թ. 2690: Յիշտ. ԺԵ. Դարի, Գ. Մասն, էջ 350:

Է. Հայրապետ կրօնաւոր, Կազմող. վերստին նորոգած է կազմած է Աստուածաշունչ մը 1439ին։ Լ. Ս. Պալիկեան, Յիշտ. ԺԵ. Դարի, Գ. Մասն, էջ 388:

Ը. Անդրէաս Քախաճայ Գրիչ, որդի Յովհաննէսի եւ Զրահնի, 1464ին օրինակած է,

1. Աւետարան։ Յուլյակ Ձեռ. Մշոյ, էջ 41:

2. Աւետարան, Տօնոյի որդի Աւետիսի համար։ Նոյն, էջ 122:

Թ. Ղազար Գրիչ, 1505, օրինակած է,

1. Աւետարան, 1505ին, Կիրակոս քահանայի համար։ Յուլյակ Ձեռ. Մշոյ, էջ 48-49:

2. Դանձարան, շ. 1505ին, չի հայրապետութեան տեան տէր Եղիշէն։ Նոյն, էջ 51-52:

Ժ. Աստուածատուր Արդ. Ամկեցի, Գրիչ եւ Կազմող, 1540-1573. Ղազարու Վանքին մէջ օրինակած է,

1. Սաղմոս, 1540ին, Դաւիթ քահանայի խնդրանքով, «ի յընտիր աւրինակէ ի Գառնեցւոյ»։ Սրուանձտեանց, Թ. Աղբար, Բ. էջ 421-423:

2. Սաղմոս, 1547ին, Թադէոս արհեստակողոսի պատուէրով։ Յուցակ Ձեռ. Մշոյ, էջ 50-51:

3. Աւետարան, 1573ին, Մատթէոսի գլուխը միայն, մնացեալը շարունակած է Խառաքատայ վանքին մէջ, «ի Հայրապետութեան տէր Գրիգորիսի նորընծայ կաթողիկոսի»։ Ե. Լալայեան, Յուցակ Ձեռ. Վասպուրականի, էջ 677:

ԺԱ. Գրիգոր Գրիչ Նշեցի, որդի Ստեփանոս քահանայի, 1621ին օրինակած է մէկ ժողովածոյ, որուն առաջին գլուխն է Աղօթագիրք Ս. Տեղեաց, Վարդան Վարդապետի (1321)։ Աղաւնունի, Միաբանք, էջ 503: Յուցակ Ձեռ. Ս. Յակոբեանց, Գ. Հատոր, 1968, էջ 488:

ԺԲ. Կարապետ վարդապետ, Գրիչ, 1625-1636, հոգեւոր որդի Ամթեցի Բարսեղ Վարդապետի:

1. Մեկն. Թղթոցն Պաւղոսի, Անանիա

Սանահնեցւոյ, որուն ընդօրինակութեան ձեռնարկած էր Բարսեղ Վարդապետի պատուէրով, զոր եւ կ'աւարտէ Եղիազարու վանքին մէջ, 1625ին։ Հանդ. Ամս. 1956, էջ 441-442:

2. Սաղմոս, կ'օրինակէ 1636ին, Դաւիթ քահանայի համար։ Յուցակ Ձեռ. Մշոյ, էջ 161:

ԺԳ. Սահակ վանեցի, Գրիչ, Ծաղկոյ եւ Կազմոյ, որդի Ամիրջանի եւ Ձինարի, Աւետարան մը գրած եւ ծաղկած է 1673ին: Յիշատակարանին մէջ կը կարդանք կարեւոր սա տողերը. «Այլ եւ յիշել աղաչեմ ըգրադէշցի վարդապետ Աստուածաբան վարդապետն, զի յայսմ ամի բերեալ գմեզ ի վանայ եւ ճստոյց ի վանս Ղազարու եւ գնորին փտեալ եւ փերեւտեալ գրեանսն ԽԴ (44) գիրք վերստին ետ կազմել եւ անդգնել...»։ Յուցակ Ձեռ. Մշոյ, էջ 176:

ԺԴ. Սահակ վանեցի, Կազմոյ, 1751ին Աւետարան մը կազմած է Կարապետի հետ միասին։ Նոյն, էջ 37:

ԺԵ. Արքաեան կրօնաւոր, Գրիչ, որդի Կիրակոսի եւ Համասայ, 1834ին օրինակած է մէկ Գարոզգիրք։ Ձեռ. Ս. Յ. Թ. 2734:

Ն. ԵՊՍ. ԾՈՎԱԿԱՆ